

nicy, która oficjalnie pełniła funkcję składu szkła, przywożono dynamit i fabrykowano z niego granaty. Na trzy dni przed Powstaniem rozwieziono je na poszczególne posterunki. Według relacji ówczesnych pracowników ZUS liczba osób zaangażowanych w podziemną akcję wojskową była znacząca: „[...]grupa koleżanek i kolegów [biorących udział] w konspiracji wojskowej i w innych ugrupowaniach [...] obejmowała około 60 osób, oprócz oddziałów sanitarnych. Obok posiadających wyszkolenie wojskowe należeli do oddziału pracownicy nie mający żadnego przygotowania bojowego. Podlegali oni szkoleniu teoretycznemu i praktycznemu”.

Szczególne rolę odgrywali w tym czasie lekarze Ubezpieczalni. W ich prywatnych gabinetach często nie tylko opatrywano rannych, ale również kolportowano podziemne czasopisma i składowano materiały opatrunkowe gromadzone na wypadek wybuchu powstania. Lekarze prowadzili również tajne kursy dla sanitariuszek, wśród których znalazły się także pracownice ZUS. Po rozpoczęciu walk wielu lekarzy pracowało w powstańczych szpitalach polowych. Jednym z nich był Kazimierz Miszewski, który tak wspomina tamte wydarzenia: „W porozumieniu z ówczesnymi władzami konspiracyjnymi, cywilnymi i wojskowymi [...], jako [...] kierownik wyszkolenia sanitarnego wojskowej służby kobiet, obserwowałem przy ambulatoriach (na Smulikowskiego, na Polnej i na Woli) konspiracyjne przygotowania. [...] Nagromadzenie materiału [opatrunkowego] na Polnej oddało dużą przysługę w czasie Powstania największemu szpitalowi, ostatnio do 900 łóżek, zaimprovizowanemu przy ulicy Jaworzyńskiej. [...] Dwóch lekarzy Ubezpieczalni w moim rejo-

Oddział powstańczy przy ul. Krasińskiego 20 (dom mieszkalny pracowników ZUS).

Warszawa, sierpień 1944 r.

Fot. Mieczysław Łokcikowski „Hanibal”, Muzeum Powstania Warszawskiego

Polacy!

Oddawna oczekiwana godzina wybiła. Oddziały Armii Krajowej walczą z najeźdźcą niemieckim we wszystkich punktach Okręgu Stołecznego. Wzywam ludność Okręgu Stołecznego do zachowania spokoju i zimnej krwi we współdziałaniu z walczącymi oddziałami i równocześnie zarządzam:

- 1) Poległych zarówno Polaków jak i Niemców, po rozpoznaniu, grzebać prowizorycznie – dokumenty zaś przechować i na żądanie zgłosić.
- 2) Wszelkie samosądy są zakazane.
- 3) Wrogowie Narodu Polskiego Niemcy i Volksdeutsche, będą ukarani z całą surowością prawa przez właściwe sądy. Tymczasem należy ich unieszkodliwiać, zatrzymując w zamknięciu do dyspozycji ujawniających się władz bezpieczeństwa.
- 4) Mienie władz i obywateli niemieckich należy zabezpieczyć protokularnie w każdym domu.

Za należyte wykonanie powyższego, jak również za ład i porządek w poszczególnych domach są odpowiedzialne lokalne organy OPL i Straży Porządkowej.

W imieniu
OKR. DELEGATA RZĄDU
NA M. STOLECZNE WARSZAWĘ
KOMISARZ CYWILNY

HONOROWY OKR. STOLECZNEGO
ARMII KRAJOWEJ

Warszawa, dn. 1 sierpnia 1944 r.

Ulotka dowództwa Armii Krajowej zawiadamiająca o rozpoczęciu Powstania Warszawskiego.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Udzielanie pomocy rannemu na ulicy.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

**Zniszczona siedziba ZUS przy
ul. Czerniakowskiej 231.**

Warszawa, sierpień 1944 r.

Fot. Juliusz Bogdan Deczkowski
„Laudański”, Muzeum Powstania
Warszawskiego

sanitarną: „[...] Pracują w szpitalu, asystują przy operacjach, wykonują zabiegi, pielęgnują. Czołgają się pod barykady po rannych i pod ogniem

nieprzyjacielskim dźwigają bezwładne ciała. Na każdym stanowisku wykazują ofiarność i pogardę śmierci godną żołnierza Polski walczącej...” (wspomnienia pracowników ZUS *Posterunek na Czerniakowskiej*, wydawnictwo pamiątkowe pracowników Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa 1947). Szpital został zniszczony w wyniku bombardowań w połowie września 1944 r. wbrew wszelkim konwencjom wojennym. Tak opisywał to Jerzy Higer, lekarz: „W czasie Powstania Szpital Ubezpieczalni Społecznej od razu stanął do pracy, przybierając charakter polowego szpitala chirurgicznego i – pomimo stałego ostrzału z dwóch stron – do końca pełnił rolę najważniejszej placówki sanitarnej na Powiślu i bliskim Czerniakowie.

„Szczególnie trudna sytuacja dla walczących oddziałów i ludności przebywającej w rejonie ZUS powstała w sierpniu 1944 r. Rejon ten stanowił przesmyk łączący Śródmieście stolicy z Czerniakowem i ściśnięty był mocno z jednej strony przez pozycje niemieckie w gmachu YMCA i budynkach sejmowych, z drugiej zaś strony przez trzymany przez Niemców obszar mostu Poniatowskiego i Muzeum Narodowego do szpitala Łazarza. Gmach ZUS był punktem wypadowym dla grupy powstańców,

mającej zaatakować Niemców w rejonie Frascati i jednocześnie punktem zbornym dla drugiej grupy, składającej się przeważnie z pracowników ZUS, mającej udać się stąd na punkt wypadowy przy ul. Smolnej. Pierwsza z tych grup była ukryta w kotłowni gmachu ZUS już na parę dni przed wybuchem Powstania”. Takie wspomnienia zanotowane zostały w wydawnictwie pamiątkowym pracowników Zakładu Ubezpieczeń Społecznych *Posterunek na Czerniakowskiej*, wydanym w 1947 r. w Warszawie.

Oddziały Armii Krajowej opuszczają miasto po kapitulacji, październik 1944 r.
Narodowe Archiwum Cyfrowe

W miarę postępującego zniszczenia wyższych kondygnacji, szpital schodził coraz niżej, przy końcu już właściwie tylko w schronie i na parterze – do końca jednak czynne były równocześnie dwie sale operacyjne. 13 września o 15.00 szpital został zbombardowany przez samoloty nurkujące z niskiego lotu, mimo że był wyraźnie oznaczony flagami Czerwonego Krzyża”. Z kolei ordyna-

tor jednego z oddziałów tego szpitala, doktor Piotr Demant wspomina, że 13 września 1944 r. szpital, który miał 500 łóżek, został zbombardowany, częściowo spalony, a po kapitulacji ocalałe mienie szpitalne „wywieziono w kierunku niewiadomym”. W czasie bombardowania zginęło 150–200 osób spośród pracowników Szpitala i Zakładu Ubezpieczeń Społecznych oraz chorych i rannych.

Kłęska Powstania

Po klęsce Powstania część biorących w nim udział lekarzy i pracowników Ubezpieczalni została ewakuowana do Krakowa.

Tadeusz Kerc, starszy referent Ubezpieczalni Społecznej w Krakowie, tak relacjonował te wydarzenia dla Komisji Historycznej ZUS: „We wrześniu 1944 Związek (Komitet Koleżeński) zorganizował [w Krakowie] akcję pomocy dla Warszawiaków i ich rodzin, z której skorzystało ponad 320 osób. Zorganizował wydawanie bezpłatnych obiadów w stołówce oraz zbiorę bielizny i odzieży. Współpracował z Dyrekcją Ubezpieczalni Społecznej przy organizacji schroniska dla bezdomnych Warszawiaków w gmachu Ubezpieczalni, w którym przebywało

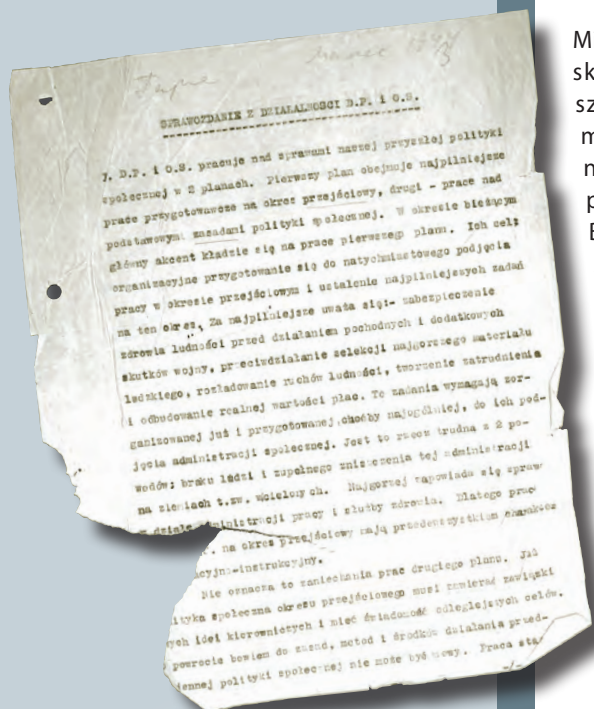
od października do listopada do 180 osób dziennie”.

Mieszkańcy opuszczają stolicę po upadku Powstania.
Narodowe Archiwum Cyfrowe

Życzliwie przyjęto pracowników warszawskiej Ubezpieczalni Społecznej i warszawskiego ZUS-u, którzy przybyli do Krakowa po powstaniu warszawskim i których umieszczono na piątym piętrze gmachu Ubezpieczalni przy ulicy Batorego 3. Pomagano także przy tej sposobności również innym ewakuowanym z Warszawy. Według obliczeń Teofila Gąsiorskiego przewinęło się przez budynek Ubezpieczalni w okresie od powstania do wyzwolenia około 700 wysiedlonych. Dyrektor Kropatsch, dysponując ograniczonym funduszem zasiłków w wysokości 100 000 zł, wydał polecenie odpowiedzialnemu za referat drowi Władysławowi Kozieniowi, aby – nie zważając na niebezpieczeństwo ze strony niemieckiego kierownictwa – dokonywał wypłat zasiłków, kilkakrotnie przekraczających wymienioną kwotę. Dzięki takiemu

stanowisku wielu warszawian uzyskało pomoc finansową na zaspokojenie najważniejszych potrzeb. Interesujące jest, że na przykład z tej pomocy korzystali między innymi znani aktorzy scen warszawskich, Mieczysława Ćwiklińska, Aleksander Zelwerowicz, Karol Adwentowicz i inni, którzy znaleźli się na krakowskim bruku. 168 uchodźców uzyskało dach nad głową, wydano 3 000 obiadów... Dzięki zabiegom załogi Ubezpieczalni Społecznej w Szpitalu im. G. Narutowicza w Krakowie udało się tam umieścić ewakuowanych po powstaniu warszawian potrzebujących opieki szpitalnej. Otoczeni tam byli troskliwą opieką i otrzymywali pomoc finansową (Adam Wawrzecki, Stanisław Kłodziński, *Praca konspiracyjna i straty osobowe Ubezpieczalni Społecznej w okupowanym Krakowie*, „Przegląd Lekarski”, 1973, nr 1).

Dwa pomysły na powojenną reformę

Fragment dokumentu
podziemia, marzec 1944 r.
Archiwum Akt Nowych

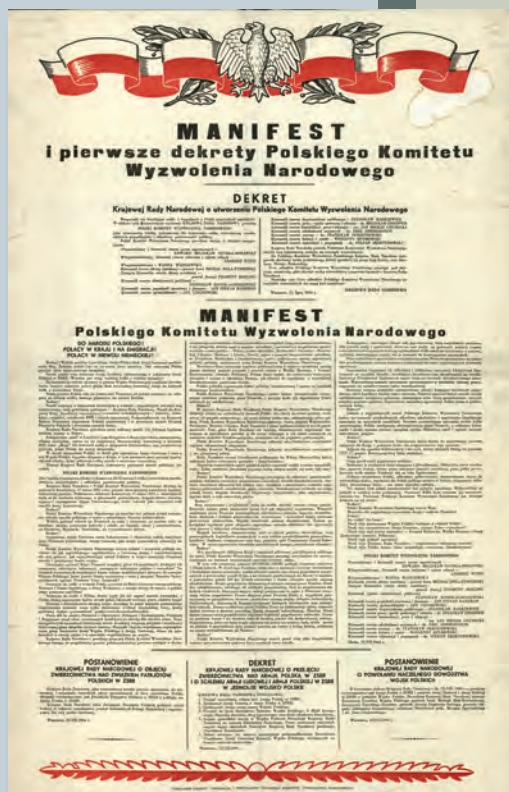
Mimo toczącej się wojny władze polskie na emigracji pracowały nad szczegółowymi projektami reformy systemu ubezpieczeń społecznych, która miała wejść w życie po zakończeniu działań zbrojnych. Były one na bieżąco konsultowane z ekspertami pozostającymi w kraju. Jak wynika z pisma podziemnego Departamentu Polityki i Opieki Społecznej w Warszawie do Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Londynie, w czerwcu 1944 r. te prace były dość zaawansowane: „W nawiązaniu do korespondencji z marca br. DPiOŚ [Departament Polityki i Opieki Społecznej] przesyła w załączeniu dekret o uporządkowaniu stanu prawnego w ubezpieczeniu społecznym. Departament

prosi o informacje, w jakiej mierze znajdują odbicie w pracach [ministerstwa] hasła pełnego zatrudnienia i powszechnego zabezpieczenia (Plan Beveridge'a). Hasła te w kraju znajdują żywy oddźwięk”.

Z projektu dekretu:

„Ewolucja zmierza ku systemowi zaopatrzeń powszechnych. Szczególnie akcentowane jest zniszczenie odrębności ubezpieczenia emerytalnego pracowników fizycznych i umysłowych i to zarówno ze względów społecznych, jak ściśle ubezpieczeniowych. Ubezpieczenia długoterminowe mają dać świadczenia minimalne, ale realnie zapewniające skromne utrzymanie. Zapewnienie środków powyżej tego minimum pozostawione być musi zaradności indywidualnej obywatela”.

Jak wynika z powyższego, pomysły na tzw. emeryturę obywatelską, czyli świadczenie zapewniające co najmniej minimum socjalne, gdzie państwo de facto przerzuca odpowiedzialność za przyszłość emerytalną na obywateli, mają w Polsce długą tradycję i bynajmniej nie są kwestią debat medialnych toczonych w ostatnich latach. Czy już wtedy, w okupowanej przez hitlerowców i bolszewików Polskę, zdawało sobie sprawę z ryzyk i niebezpieczeństw wynikających z wprowadzenia jakiejś formy świadczenia obywatelskiego? Czy uświadamiano sobie, że prawdopodobnie niewielki odsetek korzystających zeń odłoży chociażby kilka złotych na odległą przecież emeryturę?

W tym samym czasie Manifest PKWN zapowiadał: „Natychmiast rozpocznie się odbudowa i rozbudowa instytucji Ubezpieczeń Społecznych na wypadek choroby, inwalidztwa, bezro-

bocia oraz ubezpieczenia na starość. Instytucje Ubezpieczeń Społecznych oparte będą na zasadach demokratycznego samorządu”. W dokumencie nie wyjaśniono jednak, na czym miałyby ów demokratyczny samorząd polegać.

Manifest PKWN, lipiec 1944 r.
Biblioteka Narodowa

ODBUDOWA, LIKWIDACJA I REAKTYWACJA ZUS w okresie PRL-u (1945–1979)

Po zakończeniu wojny radość z klęski III Rzeszy nie trwała długo. Nowe komunistyczne władze szybko zaczęły wprowadzać swoje porządki. Jak w tej sytuacji funkcjonował ZUS?

Zmiany granic oznaczały dla Zakładu Ubezpieczeń Społecznych zmiany obszaru działalności. Do strat terytorialnych doliczyć trzeba olbrzymie straty ludnościowe i materialne. W sprawozdaniu sporządzonym w 1945 r. przez dyrektora naczelnego ZUS Józefa Pasternaka straty Zakładu oszacowano na ponad 860 mln ówczesnych zł. Biorąc pod uwagę zniszczenia samych nieruchomości (budynki administracyjne, domy mieszkalne, wypoczynkowe i sanatoria), straty wyniosły co najmniej 1/3 ich przedwojennej wartości.

Szacunki te potwierdza pracownik pionu technicznego Centrali ZUS inżynier Rau w relacji sporządzonej dla Komisji Historycznej ZUS: „Rozmiar i wysokość strat wojennych w nieruchomościach ZUS, tj. w domach mieszkalnych, administracyjnych i wypoczynkowych oraz sanatoriach na dawnych ziemiach Państwa, wynosi szacunkowo według sporzą-

dzonego przeze mnie w roku 1946 zestawienia 31 206 481 zł – przedwojennych, co stanowi średnio ca. 35% sumy ich wartości bilansowej na rok 1939 wynoszącej 110 844 783,98 zł”. Budynki należące przed wojną do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych lub podległych mu jednostek uległy zniszczeniu zarówno w wyniku działań wojennych, jak i powojennego szabrownictwa.

**Pracownicy Oddziału ZUS.
Opole, lata czterdzieste XX w.**
Zbiory ZUS, Oddział w Opolu

**Pracownicy ZUS pomagają
w odbudowie Warszawy.**
Zbiory ZUS, Oddział
w Zielonej Górze

Niepowetowane straty

O stratach ludnościowych dobitnie świadczy relacja ówczesnego pracownika Ubezpieczalni Społecznej Jana Moszyka: „1 stycznia 1945 Ubezpieczalnia Krajowa w Poznaniu wypłacała Polakom 24 811 zasiłków. [...] Jak dalece Niemcy wyniszczyli Polaków w Wielkopolsce? Wystarczy wspomnieć, że po zakończeniu wojny Oddział ZUS w Poznaniu »reaktywował« tylko około 40 000 rent, na 150 000 wypłacanych w sierpniu 1939”.

Antoni Harlender z krakowskiej Ubezpieczalni Społecznej podaje: „Straciłiśmy bardzo dużo dobrych kolegów i koleżanek, którzy zostali zamęczeni lub rozstrzelani w Oświęcimiu: na 76 aresztowanych kolegów i koleżanek 60 zostało zabitych. Większość z nich – to działacze konspiracyjni, którzy krzepiąc ducha wśród członków Związku spełnili czyn patriotyczny” (*Dzieje Związku Zawodowego Ubezpieczeniowców*, „Trybuna Związkowa” 1945, nr 14).

**Tablica pamiątkowa w gmachu
Centrali ZUS.** Zbiory ZUS

Wykaz imienny pracowników Ubezpieczalni Społecznej w Nowym Sączu pomordowanych przez gestapo za udział w walce o niepodległość. Archiwum Akt Nowych

Wykaz imienny pracowników Ubezpieczalni Społecznej w Nowym Sączu pomordowanych przez gestapo za udział w walce o niepodległość.

Dr Bednarczyk Leopold	- lekarz Ośrodka leczniczego w Ciemnym Dunajcu zginął 22.VIII.1942 w Oświęcimiu
Cieplikiewicz Józef	- kierownik wydziału ubezpieczeniowego w Zakopanem zginął 12.V.1942 w Dachau
Dr Dudański Jan	- lekarz-okulista w Nowym Sączu zginął 12.VII.1941 w Oświęcimiu
Dr Durkot Stefan	- lekarz Ośrodka leczniczego w Reginowie zginął 21.VIII.1941 pod Reginowicami
Wiert Eugeniusz	- lekarz Ośrodka leczniczego w N. Sączu rozstrzelany 21.VIII.1941 w Oświęcimiu
Dr Gadomski Jan	- pracownik Ubezpieczalni Społecznej w Zakopanem zginął w r. 1941 w Oświęcimiu
Górczowski Jan	- lekarz Ubezpieczalni Społecznej w N. Sączu zginął 25.IX.1943 w Oświęcimiu
Grabowski Stanisław	- pracownik Ubezpieczalni Społecznej w N. Sączu zginął w kwietniu 1942 w Oświęcimiu
Janik Stanisław	- pracownik Ubezpieczalni Społecznej w N. Sączu zginął na polu walki w r. 1939
Dr Jarosz Jan	- pracownik Ubezpieczalni Społecznej w N. Sączu zginął 7.III.1943 w Oświęcimiu
Joniec Władysław	- lekarz Ubezpieczalni Społecznej w Nowym Sączu rozstrzelany 21.VIII.1941 w Reginowicach
Kabrowski Sylwester	- pracownik Ubezpieczalni Społecznej w N. Sączu rozstrzelany 6.VI.1942 w Oświęcimiu
Dr Karwowski Hugo	- pracownik Ubezpieczalni Społecznej w N. Sączu rozstrzelany 21.X.1943 pod Jastką
Kucha Bronisław	- lekarz-rentgenolog w Zakopanem zginął 15.VI.1942 na gestapo w Zakopanem
Meduski Dobiesław	- lekarz-rentgenolog w N. Sączu zginął 15.VI.1942 w Oświęcimiu
Dr Nowotny Gustaw	- kierownik wydziału ubezpieczeniowego w Jaśle zginął 1.VIII.1944 w Warszawie
Radkow Mikołaj	- lekarz-chirurg w Zakopanem zginął w r. 1944 w Dachau
Dr Przybylski Adam	- pracownik Ubezpieczalni Społecznej w Zakopanem zginął w r. 1940 w Oświęcimiu
Szabunio Leonard	- lekarz-rentgenolog w Zakopanem zginął 25.II.1943 w Oświęcimiu
Wyner Henryk	- pracownik Ubezpieczalni Społecznej w N. Sączu zginął w maju 1942 w Oświęcimiu
	- dyrektor Ubezpieczalni Społecznej w Nowym Sączu zginął w maju 1942 w Oświęcimiu

POLSKI CZERWONY KRZYŻ
Oddział w Częstochowie
Aleja Wolności Nr. 29, telefon 12-64.

Częstochowa, dn. 30.7.1945 1945

Zaświadczenie

Ob. Jonczyk Antoni

powraca z obozu Ravensbrück z Niemiec.

Wymieniony zgłosił się w dniu 30.7.45 w tut. biurowie P. C. K. i został zarejestrowany w wykazach rejestracyjnych pod poz. 3423/d

PEŁNOMOCNIK
ZARZĄDU GŁÓW. ZUS P. C. K.
na Oddział w Częstochowie

Druk „Głosu Narodu” Nr 1208

Zaświadczenie wydane przez PCK powracającemu z obozu w Ravensbrück, 1945 r. Zbiory ZUS, Oddział w Częstochowie

Co dalej z ZUS?

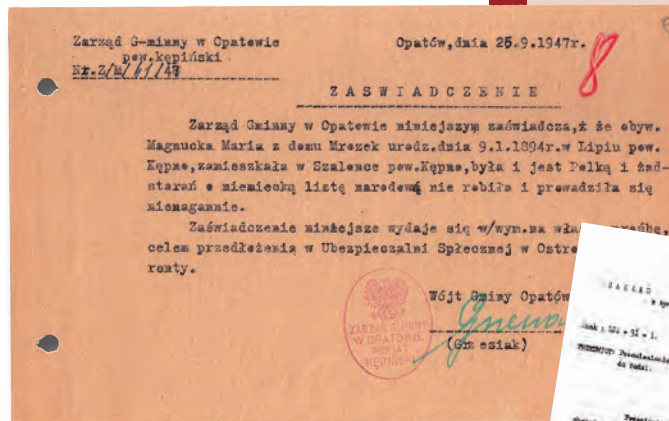

Zdjęcie lotnicze
– widok Warszawy w 1946 r.
Narodowe Archiwum Cyfrowe

Po zakończeniu działań wojennych Zakład Ubezpieczeń Społecznych wrócił do roli krajowego koordynatora systemu ubezpieczeń społecznych. Reaktywowano działalność 61 ubezpieczalni społecznych, które – tak jak przed wojną – były odpowiedzialne za: administrowanie ubezpieczeń na wypadek choroby, ustalanie obowiązku ubezpieczenia, pro-

wadzenie ewidencji ubezpieczonych oraz pobieranie składek na ubezpieczenie społeczne. Pośredniczyły także w przygotowaniu dokumentów, na podstawie których Zakład Ubezpieczeń Społecznych wypłacał świadczenia długoterminowe (emerytury i renty). ZUS ponownie stał się bezpośrednią władzą nadzorczą nad ubezpieczalniami społecznymi. Zajmował się także administrowaniem systemu ubezpieczeń emerytalnych i wypadkowych. **Tuż po wojnie w zakresie ubezpieczeń społecznych obowiązywały przepisy ustawy scaleniowej z 1933 r. i rozporządzenia Prezydenta RP z 24 października 1934 r.** Do 1950 r. istniało sześć oddziałów terenowych ZUS: w Łodzi, Poznaniu, Krakowie, Chorzowie, Gdańsku i Wrocławiu. Pozostałe regiony kraju obsługiwała Centrala ZUS, która w tym zakresie pełniła rolę siódmego oddziału. Nadzór nad wszystkimi instytucjami ubezpieczenia społecznego powierzono ministrowi pracy, opieki społecznej i zdrowia.

Ze względu na olbrzymie zniszczenia Warszawy i ewakuację części personelu Centrali ZUS po Powstaniu Warszawskim do Krakowa to właśnie w tym mieście, 12 stycznia 1945 r., utworzono tymczasową dyrekcję ZUS i podjęto prace nad odbudową struktur Zakładu. Ministerstwo Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia mianowało w marcu 1945 r. Mariana Stawińskiego pełniącym obowiązki naczelnego dyrektora, a na komisarza Zakładu powołano Józefa Pasternaka, który przejął kompetencje Rady Zakładu. 11 maja 1945 r. została podjęta decyzja o przeniesieniu Centrali ZUS do Łodzi. Jednocześnie prowadzono prace nad odbudo-

Zaświadczenie o nienagannej postawie w czasie wojny, wydane na prośbę samej zainteresowanej. Zbiory ZUS, Oddział w Wałbrzychu

wą przedwojennej siedziby Centrali w Warszawie przy ul. Czerniakowskiej 231. Po ich ukończeniu, 17 września 1946 r. Centrala ZUS została przeniesiona z powrotem do Warszawy.

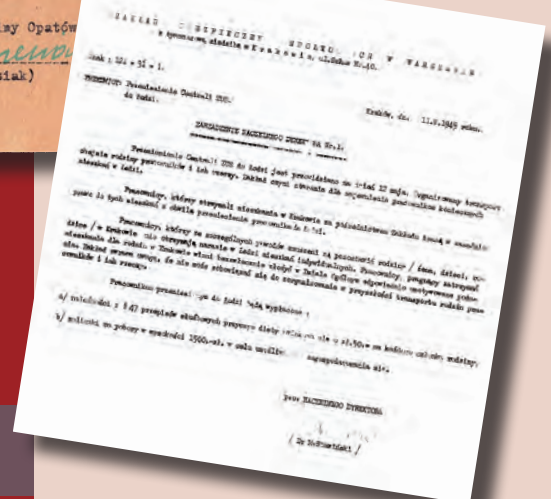
Pionierska praca na ziemiach zachodnich

Na ziemiach zachodnich włączonych do Polski po II wojnie światowej były tworzone oddziały i ekspozytury ZUS. Jednym z organizatorów tych jednostek był późniejszy dyrektor wrocławskiego oddziału Zakładu Marian Przystański, który tak wspominał tamte czasy: „Z milionem złotych w walizce udałem się z Łodzi, gdzie ostatnio pełniłem funkcję dyrektora oddziału ZUS, do Wrocławia. Uzyskałem skierowanie do elitarnego hotelu »Monopol«, a równocześnie do miejskiej stółki, mieszczącej się w restauracji »Polonia«, z zastrzeżeniem posiadania własnej łyżki i innych przyborów do jedzenia. Przydzielony mi duży pokój stał się przez wiele miesięcy miejscem mego zamieszkania i równocześnie pracy. 1 lipca 1946 przejąłem

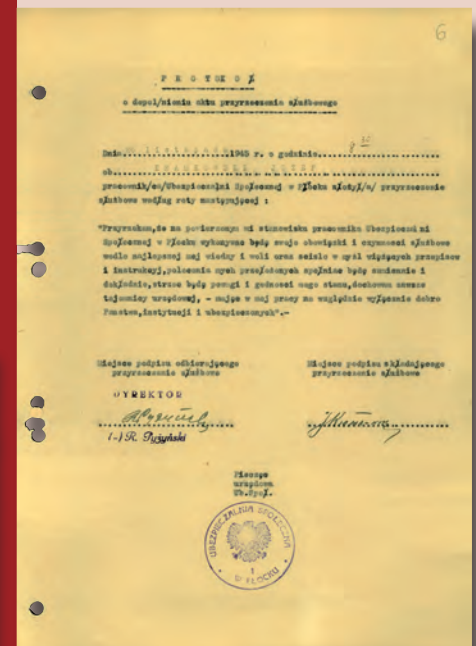
działalność ekspozytury w Chorzowie wraz z kilkoma jej pracownikami oraz trzypokojowym mieszkaniem z kuchnią (w którym zresztą pracownicy ekspozytury również mieszkali). Prowadzono remont budynków uzyskanych po instytucjach ubezpieczeń społecznych. Kadre pracowników stanowili byli pracownicy oddziału we Lwowie (w tym emeryci), wysokiej klasy fachowej” (*Studia i materiały z historii ubezpieczeń społecznych w Polsce*, 1984, z. 2).

Legitymacja służbowa Mieczyśława Buczkowskiego.
Ze zbiorów prof. Ewy Otto-Buczkowskiej

Zarządzenie naczelnego dyrektora o przeniesieniu siedziby Centrali ZUS do Łodzi, maj 1945 r. Zbiory ZUS

Protokół z dopełnienia aktu przyrzeczenia służbowego.
Zbiory ZUS, Oddział w Płocku

Legitymacja związkowa Józefa Szczepańskiego, pioniera ubezpieczeń społecznych na Śląsku (patrz s. 7) 1946 r. Zbiory ZUS, Oddział w Chorzowie

W Szczecinie, Zielonej Górze i Gorzowie Wielkopolskim przejęto majątek należący do działających tam niemieckich instytucji ubezpieczeniowych i na tych terenach utworzono polskie struktury organizacyjne.

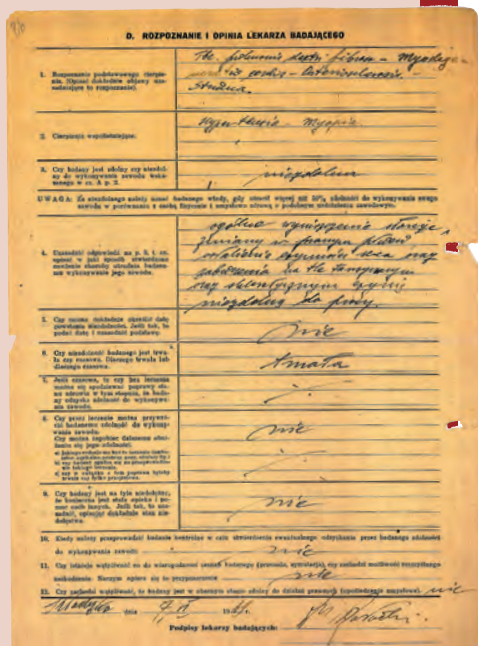
Już rok po zakończeniu działań wojennych, 13 czerwca 1946 r., powołano Tymczasową Radę ZUS. Był to organ kolegialny składający się z 32 członków: 16 przedstawicieli ubezpieczonych, ośmiu przedstawicieli pracodawców i ośmiu specjalistów w dziedzinie ubezpieczeń społecznych. Jej prezesem został dotychczasowy komisarz Alfred Krygier. Rada podejmowała uchwały i nadzorowała działalność dyrektora naczelnego. Powołała także cztery komisje stałe: do spraw ogólnych, statutowo-regulaminową, finansową i rewizyjną oraz dodatkowo komisję historyczną, której zadaniem było zebranie i opracowanie mate-

riałów dotyczących działalności instytucji ubezpieczeniowych w czasie okupacji. Nieco później powołano Radę Naukowo-Lekarską, do której zadań należało badanie, opiniowanie i wnioskowanie w zakresie leczenia ubezpieczeniowego i profilaktyki. Pierwszy powojenny schemat organizacyjny Centrali ZUS opracowano w lipcu 1945 r. Utworzono wówczas cztery działy:

- administracyjny,
- nadzoru i lecznictwa,
- finansowo-majątkowy,
- ubezpieczeń rentowych.

Następnie uporządkowano strukturę w oddziałach. Poszczególne ubezpieczalnie społeczne wznawiały swoją działalność praktycznie natychmiast po ustaniu działań wojennych, wyjątek stanowiły doszczętnie zniszczone ubezpieczalnie w Warszawie i Kielcach.

Jednym z pierwszych i najważniejszych powojennych zadań ZUS była wypłata rent i zapomóg. Niestety znaczna część akt została zniszczona w czasie wojny. W pierwszych miesiącach po zakończeniu działań wojennych jeszcze nie wszędzie funkcjonowała poczta, dlatego też ZUS polecił ubezpieczalniom społecznym uruchomienie punktów rejestracji rencistów i wypłaty świadczeń. Odtworzenie zniszczonej w czasie działań wojennych dokumentacji ubezpieczeniowej było zadaniem niezwykle żmudnym i czasochłonnym. Ponadto w tym samym czasie reali-

Rozpoznanie i opinia lekarza badającego, 1949 r. Zbiory ZUS, Oddział w Wałbrzychu

Zniszczenie rezerw finansowych w czasie wojny oraz trudna sytuacja gospodarcza w pierwszym okresie po zakończeniu działań wojennych spowodowały, że poziom wypłacanych rent był bardzo niski. Początkowo wypłacano jedynie zaliczki na poczet rent (w wysokości zasiłków wypłacanych w czasie okupacji). W miarę poprawy stanu finansów ubezpieczeniowych niemal z miesiąca na miesiąc kwoty te były podwyższane. Rok po zakończeniu wojny wypłacano około 230 tys. rent rodzinnych oraz rent dla inwalidów i osób starszych, a co miesiąc przybywało około 7-8 tys. nowych świadczeniobiorców. Częściowe powiązanie wysokości rent z zarobkami nastąpiło dopiero w 1949 r. W tym czasie renta wahała się w granicach od 20 do 50% zarobków.

zowano wypłaty świadczeń, organizowano lecznictwo (w tym lecznictwo sanatoryjne) i wznawiano działalność instytucji ubezpieczeniowych. Niemal od początku wypłaty rent starano się zacierać różnice między uprawnieniami pracowników umysłowych (uprzywilejowanych pod tym względem w przedwojennych przepisach) i robotników. Od 1947 r. wypłacano kwoty zryczałtowane, jednakowe dla wszystkich uprawnio-

nych, bez uwzględniania stażu pracy i wysokości zarobków ubezpieczonych. Proces wyrównywania uprawnień stopniowo obejmował także inne rodzaje świadczeń i warunki ich przyznawania. Był to krok do likwidacji odrębnych ubezpieczeń dla pracowników umysłowych i robotników. Kolejne zmiany w tym zakresie zostały wprowadzone odpowiednimi aktami prawnymi w latach 1949–1950.

Od 1950 r. wszystkie dzieci (robotników i pracowników umysłowych) uzyskały prawo do renty sieroczej wypłacanej do 18 roku życia, a w razie kontynuowania nauki – do 24 roku życia. Wdowy uzyskiwały prawo do renty w sytuacji niezdolności do pracy, ukończenia 55 roku życia lub gdy wychowywały małoletnie dzieci.

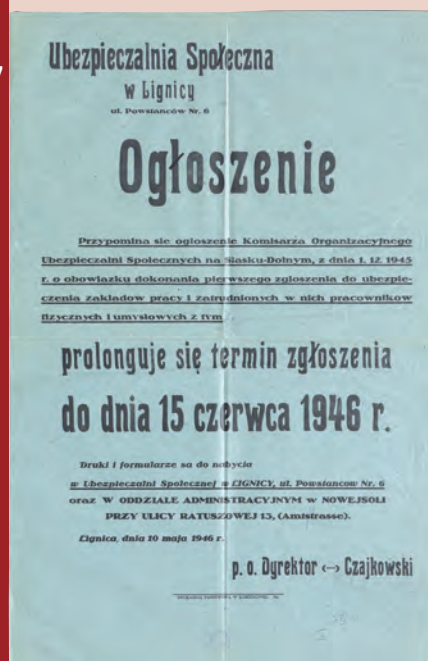
Pod dyktatem nowej władzy

Przełom lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. był jednym z najtrudniejszych okresów w dziejach naszego kraju. To apogeum okresu stalinowskiego, w którym instytucje państwowe były poddawane gwałtownej ideologizacji, a odstępstwa od komunistycznej doktryny i propagandy były brutalnie karane. Ten proces nie ominął także ZUS. Zakład stał się elementem centralnej gospodarki planowanej i otrzymał osobowość prawną zakładu państwowego. Odgórnie wprowadzono współzawodnictwo zatrudnionych osób, pracownicy zmuszani byli do udziału w pochodach i manifestacjach poparcia dla nowej władzy oraz tzw. czynach

społecznych. Tak wspominał ten okres Edmund Kaczmarek, późniejszy dyrektor poznańskiego oddziału ZUS: „Dwaj pracownicy [...] zobowiązali się, że [...] spowodują przekazanie wypłaty zasiłków chorobowych do 100 zakładów pracy [...] i przeszkolą w tym zakresie 100 pracowników. Zobowiązanie wykonano przed terminem w 229% jeśli chodzi o przekazanie wypłaty zasiłków do zakładów pracy i w 334% w zakresie przeszkolenia pracowników zakładów pracy” (*Zarys historii oddziału ZUS w Poznaniu*, Poznań 2006). ①

Pracownicy ZUS w pochodzie 1-majowym 1955 r.
Zbiory ZUS, Oddział w Zielonej Górze

Ogłoszenie Ubezpieczalni Społecznej w Legnicy o prolongacie terminu zgłoszenia do ubezpieczenia, 1946 r.
Biblioteka Narodowa

Pracownicy ZUS podczas żniw (w ramach czynu społecznego). Świeboda, lata pięćdziesiąte XX w.
Zbiory ZUS, Oddział w Zielonej Górze

Narzędziem przymusowej propagandy była też tzw. prasówka, czyli wycinki najważniejszych z punktu widzenia propagandy artykułów prasowych, opatrzone dodatkowymi komentarzami opracowującego. „Jedną z form kształtowania postawy i orientacji politycznej pracownika jest prasówka, która naświetla aktualne wydarzenia [...], budzi czujność, uodparnia przeciw agitacji wroga, mobilizuje do walki o pokój i wykonanie zadań nakreślonych Narodowym Planem Gospodarczym” (fragment uchwały Okręgu Warszawskiego Związku Zawodowego Pracowników Państwowych i Społecznych z 11 września 1953 r.).

Stosunki międzyludzkie

Zofia Tarasińska, późniejsza prezes ZUS, jako referentka, 1947 r.
Zbiory prywatne

Trudne warunki zatrudnienia, ale przede wszystkim powszechnie stosowana, nie tylko w ZUS, polityka kadrowa kładąca nacisk na „odpowiednią postawę ideologiczną” pracowników niekorzystnie wpływały na atmosferę w miejscach pracy. Wielu spośród zatrudnionych w okresie przedwojennym, którzy często byli znakomitymi specjalistami, ale nie pasowali do nowego ustroju, było zwalnianych z pracy pod byle pretekstem. Wśród szeregowych pracowników dawało się wyczuć nieuf-

ność w stosunku do nowych porządków. „Po dwóch latach pracy przeszedłem do wydziału wymiaru składek. Kierownik sekcji pytał kolejno pracowników, która będzie mnie wprowadzała w zagadnienia wydziału. Każda kiwała odmownie głową. Gros z tych par, to były jeszcze przedwojenne pracownice, a ja miałam opinię przodownicy pracy” – tak zapamiętała tamte czasy późniejsza prezes ZUS Zofia Tarasińska, wówczas szeregowy pracownik Zakładu.

„Przeciętnie ZUS wydaje miesięcznie ponad 13 000 decyzji, co kwartalnie wynosi od 40 000 do 50 000 decyzji. Jeśli się zważy wpływ skarg do oddziałów, który wyniósł w II kwartale około 1500, to się okaże, że ilość skarg jest minimalna” (fragment protokołu z posiedzenia Tymczasowej Rady ZUS 18 października 1952 r.).

Fragment plakatu Ubezpieczalni w Bydgoszczy, 1946 r.
Biblioteka Narodowa

Ulica Marszałkowska w Warszawie, 1954 r.
Narodowe Archiwum Cyfrowe

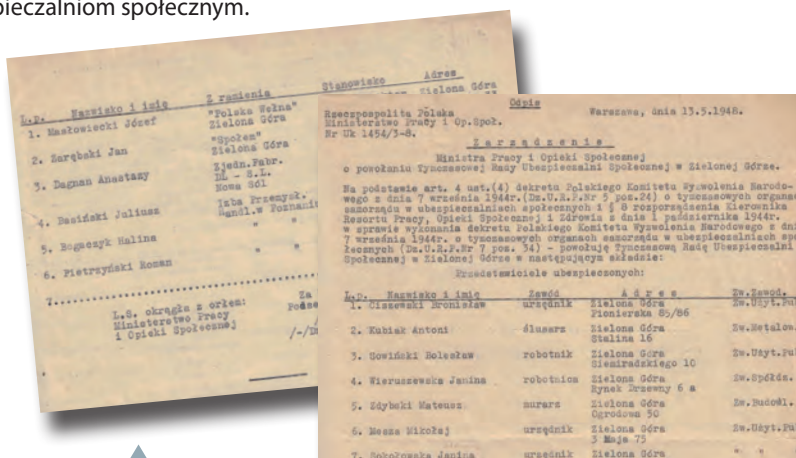
Maszyna do pisania Continental.
Zbiory ZUS, I Oddział w Poznaniu

Mimo to Zakład zajmował się przede wszystkim swoją podstawową działalnością: obejmował ubezpieczeniami coraz większą liczbę osób i wypłacał coraz więcej świadczeń.

Ubezpieczenia rodzinne wypłacane były z odrębnego Funduszu Zasiłków Rodzinnych, który posiadał odrębność finansową w stosunku do budżetu państwa i do pozostałych działów ubezpieczenia społecznego. Część majątku, praw i zobowiązań przejął od przedwojennego Funduszu Pracy, natomiast administrowanie funduszem powierzono Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych i ubezpieczalniom społecznym.

Pracownicy wydziału kadr
poznńskiego oddziału ZUS, 1952 r.
Zbiory ZUS, I Oddział w Poznaniu

Zarządzenie ministra pracy i opieki społecznej o powołaniu Tymczasowej Rady Ubezpieczalni Społecznej w Zielonej Górze. Warszawa 1948 r.
Zbiory ZUS, Oddział w Zielonej Górze

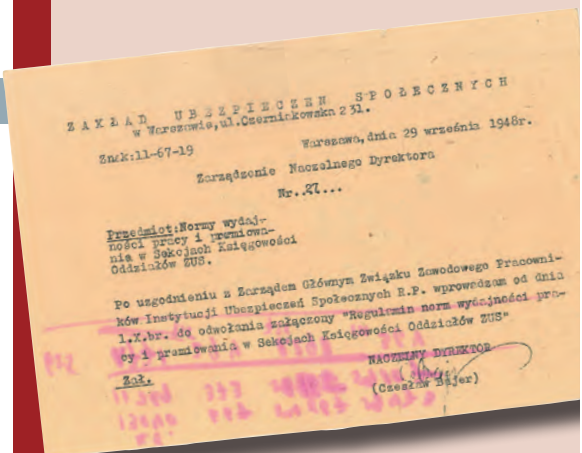
Przygotowania do likwidacji ZUS

Scentralizowane państwo z roku na rok starało się coraz bardziej ograniczać czy wręcz likwidować samorządność i samodzielność, zwłaszcza finansową. Te zmiany dotyczyły także ZUS. Pierwszym krokiem w tym kierunku było zniesienie w 1949 r. odrębności finansowej czterech podstawowych działów ubezpieczenia – odrębne fundusze tych działów zostały scalone pod względem finansowym. Również ubezpieczalnie społeczne utraciły odrębność finansową – świadczenia były odtąd wypłacane ze wspólnego funduszu zarządzanego przez ZUS. W tym samym

roku częściowo powiązano finanse ubezpieczeń społecznych z budżetem państwa – właśnie tam miały być wpłacane nadwyżki finansowe. W 1950 r. samodzielność funduszy ubezpieczeniowych została całkowicie zniesiona. **W 1951 r. finanse ubezpieczeń społecznych włączono w pełni do budżetu państwa – tym samym składki na ubezpieczenie przybrały cechy podatku i przez późniejsze dekady tak właśnie były traktowane.** „Docho- dy i wydatki ZUS wchodzą do budżetu Państwa pełnymi kwotami” – taki zapis w ustawie o Zakładzie

ŚWIADCZENIA RODZINNE

W 1947 r. wprowadzono nowy rodzaj ubezpieczeń – ubezpieczenia rodzinne. Zgodnie z dekretem z 28 października tego roku ich administrowanie i wypłatę powierzono ubezpieczalniom społecznym.

Zarządzenie Naczelnego Dyrektora
ZUS dotyczące norm wydajności pracy,
1948 r. Zbiory ZUS

Ustanowienie indywidualnych kont emerytalnych było więc odsunięciem w czasie o 10 lat w stosunku do wydarzeń Okrągłego Stołu zakończeniem komunizmu w Polsce.

2

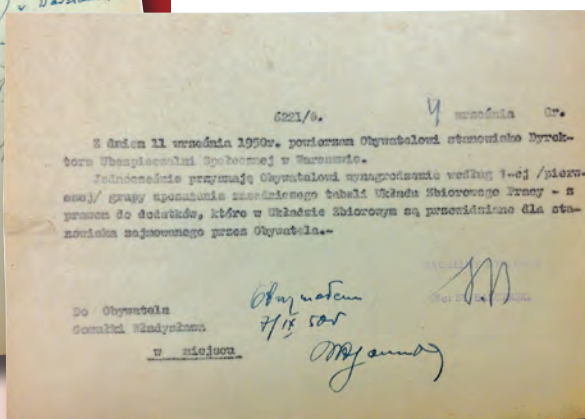
Podanie i decyzja o przyjęciu do pracy w ZUS Władysława Gomułka (późniejszego I sekretarza KC PZPR), 1950 r. Zbiory ZUS

Ubezpieczeń Społecznych z 20 lipca 1950 r. nie pozostawiał żadnych złudzeń. Upaństwowianie niemal wszelkiej własności prywatnej i likwidowanie przejawów samodzielności, które rozpoczęto w pierwszych latach powojennych, w początkach lat pięćdziesiątych XX w. przybrały na sile. **Dopiero reforma ubezpieczeń społecznych, która weszła w życie w 1999 r., przywróciła autonomię finansową funduszu ubezpieczeniowego.** 2

W latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku pojawiła się też koncepcja likwidacji Zakładu Ubezpieczeń Spo-

łecznych. Pierwszym krokiem było zlikwidowanie ubezpieczalni społecznych i przejęcie wypłat świadczeń zdrowotnych przez nową instytucję – Zakład Lecznictwa Pracowniczego. Ustawę w tej sprawie 20 lipca 1950 r. podpisał ówczesny prezydent Bolesław Bierut. Pozostały zakres obowiązków ubezpieczalni społecznych przejął ZUS. W związku z likwidacją tych jednostek Zakład został pozbawiony nieruchomości, które ubezpieczalnie dotychczas zajmowały.

Ówczesna władza rozpoczęła także proces ujednolicania uprawnień rentowych i emerytalnych przez likwidację odrębności organizacyjnych i zrównywanie świadczeń. Pod koniec 1951 r. został zlikwidowany Państwowy Zakład Emerytalny, który zajmował się wypłacaniem emerytur dla funkcjonariuszy państwowych i zawodowych wojskowych – jego zadania przejął ZUS. Zlikwidowano również odrębne fundusze emerytalne. Poza systemem powszechnym, obsługiwanym przez ZUS, pozostał jedynie system zaopatrzenia emerytalnego pracowników PKP.

Dekretem z 29 marca 1951 r. znówelizowano ustawę ubezpieczeniową. Wydanym na jej podstawie rozporządzeniem ministra zdrowia i opieki społecznej z 3 stycznia 1953 r. w sprawie opłat za leki i środki opatrunkowe wydawane ubezpieczonym wprowadzono częściową odpłatność za lekarstwa. Prawo do bezpłatnych leków zachowali jedynie niepracujący emeryci i renciści. Ubezpieczeni musieli natomiast płacić pełną cenę za środki opatrunkowe oraz 30% ceny leków (w razie chorób przewlekłych 10%).

Legitymacja ubezpieczeniowa, lata pięćdziesiąte XX w. Zbiory ZUS, Oddział w Częstochowie

Ujednolicenie systemów emerytalnych i włączenie większości z nich do jednego, powszechnego było niewątpliwie krokiem we właściwą stronę. Na kolejne trzeba było poczekać aż do końca lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Niestety, podjęta w 1999 r. ponowna próba zintegrowania systemów emerytalnych w Polsce, a tym samym ograniczenia przywilejów emerytalnych niektórych grup zawodowych, ostatecznie nie powiodła się.

W 1953 r. przeciętne renty i emerytury dla pracowników wahały się od 140 do 266 zł. Przeciętna płaca wynosiła wówczas 968 zł.

Od 1952 r. prawo do bezpłatnej pomocy leczniczej nie było już ściśle powiązane z ubezpieczeniami społecznymi, a nabrało charakteru prawa obywatelskiego (odpowiedni zapis znalazł się w Konstytucji PRL). Ten zapis skomplikował kwestię praw do świadczeń chorobowych, a instytucje ubezpieczeniowe przestały się zajmować kwestią profilaktyki i ochrony zdrowia; ich zadaniem została jedynie wypłata świadczeń.

W 1953 r. podjęto kolejne kroki zmierzające do likwidacji ZUS. W uchwale Okręgu Warszawskiego Związku Zawodowego Pracowników Państwowych i Społecznych z 11 września 1953 r. pojawiło się zalecenie: „Rady ubezpieczeniowe winny stać się szkołą dla kadr związkowych działaczy ubezpieczeniowych, którzy by mogli być pomocni także i w tym okresie, kiedy sukcesywnie nastąpi przejmowanie Z.U.S. przez związki zawodowe”.

Z kolei w 1954 r. wprowadzono dwa dekrety: o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym (w maju) oraz o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin

(w czerwcu). Drugi z nich wprowadził jednolite zasady zaopatrzenia emerytalnego dla ogółu pracowników, niezależnie od podstawy zatrudnienia i charakteru pracy. W de-

krecie tym zastosowano również zasadę „każdemu według jego pracy” i wprowadzono na tej podstawie pojęcie **kategorii zatrudnienia**, a pracowników podzielono na dwie kategorie.

W 1952 r. na mocy rozporządzenia ministra zdrowia twórcy zrzeszeni w Związku Literatów Polskich, Związku Polskich Artystów Plastyków i Związku Kompozytorów Polskich uzyskali prawa do pomocy leczniczej takie jak uprawnieni do świadczeń z tytułu ubezpieczenia społecznego. W 1957 r. rozszerzono te uprawnienia o członków Związku Polskich Artystów Fotografików.

Karta przebiegu ubezpieczenia
za 1945 r. Zbiory ZUS, Oddział w Rybniku

Obchody Święta Pracy w Warszawie (na trybunie Władysław Gomułka i Józef Cyrankiewicz).

Narodowe Archiwum Cyfrowe

ŚWIADCZENIA CHOROBY

Dekret o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym wprowadził prawo do zasiłku chorobowego dla pracowników, bez względu na długość okresu niezdolności do pracy (nawet jednodniowa nieobecność uprawniała do zasiłku, co spowodowało znaczny wzrost absencji chorobowej w drugiej połowie lat pięćdziesiątych XX w.).

ŚWIADCZENIA EMERYTALNO-RENTOWE

Dekret o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin wprowadził pojęcie renty starczej jako samodzielnego świadczenia, przyznając starości charakter odrębnego ryzyka. Dla porównania w przedwojennym ustawodawstwie osiągnięcie wieku starczego uznawano za szczególny rodzaj inwalidztwa, natomiast renta starcza wynikająca z dekretu była świadczeniem niezależnym od stanu zdolności do pracy. Wypłacano ją na podstawie wysługi lat, bez względu na stan zdrowia. Osiągnięcie wieku emerytalnego nie było równoznaczne z powstaniem inwalidztwa. Pod pojęciem „zaopatrzenia emerytalnego” rozumiano dwa rodzaje świadczeń: pieniężne (renta starcza, inwalidzka i rodzinna, dodatki do rent i zasiłek pogrzebowy) oraz świadczenia w naturze (pomoc lecznicza i położnicza, zaopatrzenie w protezy, aparaty ortopedyczne i środki pomocnicze, przysposobienie zawodowe oraz umieszczenie w domu rencistów).

Osoby zaliczone do I kategorii, obejmującej prace ważne dla gospodarki (pracownicy zatrudnieni pod ziemią, na statkach morskich w żegludzie międzynarodowej i na statkach żeglugi powietrznej, nauczyciele podlegający przepisom ustawy z 27 kwietnia 1956 r. o prawach i obowiązkach nauczycieli) oraz pracowników zatrudnionych w warunkach niebezpiecznych lub szkodliwych dla zdrowia, mogły uzyskać wyższe renty na bardziej dogodnych warunkach.

Pozostali pracownicy zaliczani byli do II kategorii. Wprowadzono też

specjalne dodatki do rent z tytułu odznaczeń państwowych oraz dla pracowników nauki. W 1958 r. wprowadzono ustawę nowelizującą przepisy rentowe, na mocy której przeliczono wszystkie dawne renty na renty z dekretu – dotyczyło to około 700 tys. świadczeniobiorców.

Jednocześnie został zmieniony tryb orzecznictwa lekarskiego. Zamiast orzekania o niezdolności do pracy wprowadzono orzekanie o zakresie inwalidztwa, które zostało podzielone na trzy grupy:

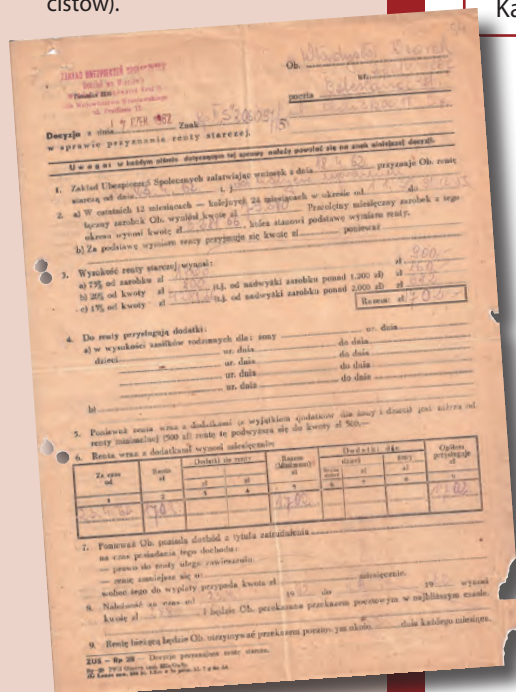
• I i II grupa – osoby całkowicie

Tabela przeciętne dalsze trwanie życia patrz s. 67

Kategoria	Wiek emerytalny	Staż
I	kobiety	55
I	mężczyźni	60
II	kobiety	60
II	mężczyźni	65

Opracowanie:
Robert Marczak

Mimo ujednolicenia uprawnień emerytalnych i rentowych odrębne regulacje tych świadczeń dotyczyły podoficerów i szeregowców sił zbrojnych, funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa publicznego, MO i Służby Więziennej, robotników zatrudnionych w zespołach formujących szkło i górników, których uprawnienia wynikały z zapisów Karty Górniczej.

Decyzja przyznająca rentę starczą.
Zbiory ZUS, Oddział we Wrocławiu

Dostarczanie mleka w Warszawie. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Pracownicy ZUS na tle siedziby oddziału, lata pięćdziesiąte XX w. Zbiory ZUS, Oddział w Białymstoku

niezdolne do jakiegokolwiek pracy (w I grupie znajdowały się osoby wymagające stałej opieki i pomocy osób trzecich w codziennej egzystencji, w II grupie pozostali).

• **III grupa – osoby jedynie częściowo niezdolne do pracy;** rentę przyznawano im jedynie wtedy, kie-

dy ze względu na swój stan zdrowia musiały zmienić pracę i ich zarobki zmniejszyły się o co najmniej 30%. O niezdolności do pracy orzekały obwodowe komisje lekarskie do spraw inwalidztwa i zatrudnienia. Od ich orzeczenia można się było odwołać do komisji wojewódzkiej. 3

Dekret z 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin obejmował:

- pracowników – w razie osiągnięcia starości lub w razie inwalidztwa
- rodziny pracowników i rencistów – w razie utraty żywiciela

Świadczenia pieniężne	świadczenia w naturze
Renta starcza	pomoc lecznicza
Renta inwalidzka	pomoc położnicza
Renta rodzinna	protezowanie
Dodatki do rent	przysposobienie zawodowe
Zasiłek pogrzebowy	umieszczenie w domu rencistów

Opracowanie: Robert Marczak

Problemy systemu ubezpieczeń

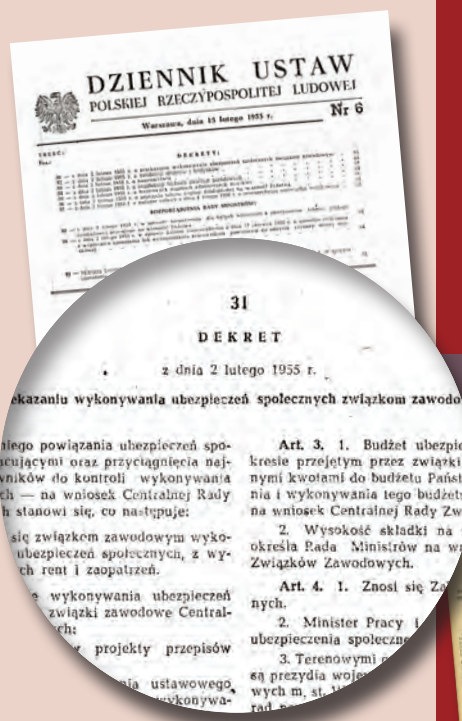
Oprócz przemian ustrojowych i wiążących się z nimi zmian w systemie ubezpieczeń pojawiły się problemy finansowe. Część z nich wynikała z przyczyn demograficznych (olbrzymie straty osobowe będące skutkiem wojny, znaczny wzrost liczby inwalidów wojennych i osób niezdolnych do pracy), część – z powojennego kryzysu ekonomicznego. Zniszczenia wojenne dotknęły cały kraj, wiele zakładów przemysłowych, firm produkcyjnych i usługowych zostało zniszczonych całkowicie lub w znacznym stopniu. W tej sytuacji problematyczne stało się ściąganie składek ubez-

pieczeniowych i przede wszystkim dochodzenie zaległych należności. „Poważnym problemem było wówczas dochodzenie należności od nieczynnych firm prywatnych, które istniały przed wojną i zalegały z opłatą składek. To były [...] trudne zadania, wynikające z różnych form organizacyjnych, takich jak spółki komandytowe, akcyjne i z ograniczoną odpowiedzialnością, cywilne i jawne. Do każdej formy obowiązywały odmienne uregulowania prawne” – wspominała Zofia Tarasińska, późniejsza prezes ZUS (W *zwierciadle czasu. 75 lat ZUS*, Warszawa, 2009).

3

W 1955 r. pojawił się nowy rodzaj świadczenia chorobowego – zasiłek sanatoryjny. Jego wysokość była uzależniona od kilku kryteriów: ubezpieczony, który miał na utrzymaniu innych członków rodziny, otrzymywał zasiłek sanatoryjny w wysokości 70% podstawy jego wymiaru, natomiast jeżeli nie posiadał rodziny, przysługiwało mu 35% podstawy wymiaru.

Wniosek o rentę inwalidzką, 1955 r.
Zbiory ZUS, Oddział we Wrocławiu

**Decret z 2 lutego 1955 r.
o przekazaniu wykonywania
ubezpieczeń społecznych
związkom zawodowym.**
Rządowe Centrum Legislacji

Ze względu na wszystkie te trudności liberalnie podchodzono do obowiązku zgłaszania pracowników do ubezpieczenia przez pracodawców, przedłużając terminy zgłoszeń.

Zdarzały się też różnego rodzaju nadużycia. „Jedną z zasadniczych przyczyn wzrostu dni zasiłkowych to nieuzasadniony niczym liberalizm le-

karzy, którzy w 99 procentach dają zwolnienie na trzy dni tam, gdzie powinno być zwolnienie na jeden dzień. [...] Zagadnienie zahamowania wzrostu wskaźnika zasiłków i walka z absencją stają się szczególnie ważne” – taka opinia znalazła się w sprawozdaniu z działalności Zakładu w 1953 r.

Likwidacja ZUS i utworzenie systemu „wzorem towarzyszy radzieckich”

Wycinki z prasy: „Głos Pracy” 1955, nr 40, nr 45, „Trybuna Ludu” 1955, nr 46.
Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy

„W celu bezpośredniego powiązania ubezpieczeń społecznych z masami pracującymi oraz przyciągnięcia najszerszych rzesz pracowników do kontroli wykonywania ubezpieczeń społecznych, na wniosek Centralnej Rady Związków Zawodowych [...] przekazuje się związkom zawodowym wykonywanie państwowych ubezpieczeń społecznych, z wyjątkiem spraw dotyczących rent i zaopatrzeń. [...] Znosi się Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Przewodniczący Rady Państwa A. Zawadzki” (dekret z 2 lutego 1955 r. o przekazaniu wykonywania ubezpieczeń społecznych związkom zawodowym).

4

Całkowita likwidacja Zakładu Ubezpieczeń Społecznych nastąpiła w 1955 r. Zadania ZUS, wzorem rozwiązań radzieckich, przejęły związki zawodowe (w zakresie świadczeń krótkoterminowych: zasiłków, składek, ustalania obowiązku ubezpieczenia i uprawnień do pomocy leczniczej, wypłaty zasiłków chorobowych, pogłogowych, pogrzebowych i rodzinnych oraz realizacji dochodów budżetu ubezpieczenia i rozliczania ponad 70% wydatków na świadczenia) oraz Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej (w zakresie świadczeń długoterminowych: rentowych i emerytalnych). 4

Organem nadrzędnym dla związków zawodowych była Centralna Rada Związków Zawodowych, a podlegał jej Centralny Zarząd Ubezpieczeń Społecznych (CZUS). Jego dyrektorem został Stefan Będkowski. Zarządy wojewódzkie działały na podstawie wytycznych CZUS i podlegały prezydiom wojewódzkich rad związków zawodowych. Rozliczaniem składek i zasiłków w stosunku do przedsiębiorstw i instytucji państwowych zajmowały się zarządy ubezpieczeń społecznych. W pionie ministerialnym organem nadrzędnym w zakresie ubezpieczeń społecznych był minister pracy i opieki społecznej, a wo-

jewódzkie i obwodowe oddziały ZUS zostały włączone do prezydiów rad narodowych.

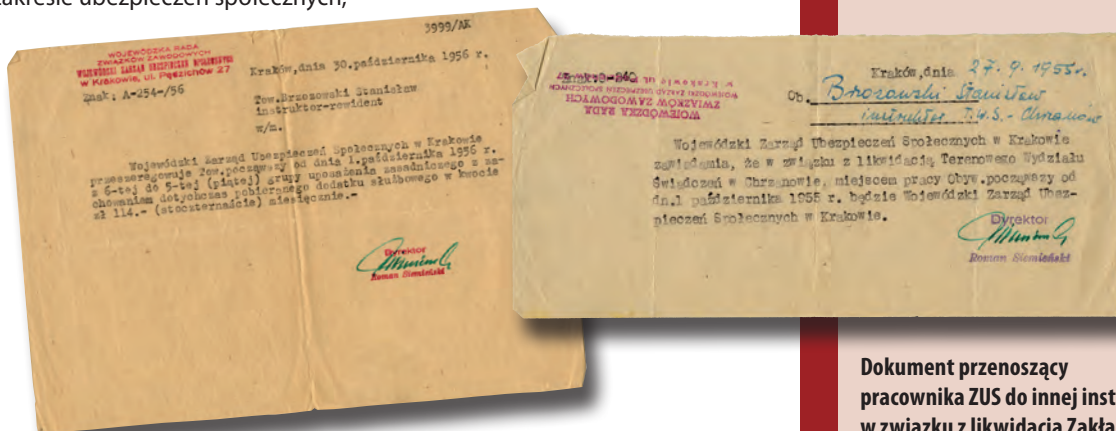
O tym, jak wyglądało przejście nowych obowiązków przez związki zawodowe, świadczy okólnik Centralnej Rady Związków Zawodowych – Centralnego Zarządu Ubezpieczeń Społecznych z maja 1955 r. „Wojewódzkie Zarządy Ubezpieczeń Społecznych, z wyłączeniem WZUS w Stalinogrodzie [Katowicach] z siedzibą w Chorzowie [mają za zadanie]: kontrolowanie i instruowanie zakładów pracy w zakresie obliczania i wypłaty zasiłków, [...] organizowanie pracy i instruowanie aktywu socjalno-ubezpieczeniowego zarządów okręgowych (oddziałowych) związków zawodowych i zakładów pracy w zakresie ubezpieczeń społecznych,

Arytmometr (mechaniczna maszyna licząca) Triumphator.
Zbiory ZUS, I Oddział w Poznaniu

Elektryczna maszyna do liczenia Supermetall.
Zbiory ZUS, I Oddział w Poznaniu

Dokument przenoszący pracownika ZUS do innej instytucji w związku z likwidacją Zakładu.
Zbiory ZUS, Oddział w Chorzowie

Problemy te same...

Organizacja ubezpieczeń społecznych zmieniła się diametralnie. Związki zawodowe otrzymały m.in. kompetencje w dziedzinie ustalania prawa do świadczeń chorobowych i ich wypłaty, co powodowało wiele nadużyć. Jednym z nich było np. zbyt częste korzystanie ze zwolnień lekarskich w okresach wzmożonych prac polowych. Próbowano je rozwiązywać odgórnie: „Zakłady pracy, organy ubezpieczeń społecznych i właściwe organy administracji prezydiów rad narodowych obowiązane są organizować i przeprowadzać systematyczną kontrolę wykorzystywania przez pracowników zwol-

nień. Do pracownika, który wykorzystuje zwolnienie do uchylania się od pracy, można stosować sankcje przewidziane w przepisach o stosunku pracy. Zasiłki chorobowe wypłacane są z przeznaczonych na ten cel funduszy ubezpieczenia społecznego w granicach kredytów ustalonych dla każdego z zakładów pracy. Wydatki przekraczające kredyt z funduszy ubezpieczenia społecznego pokrywa zakład pracy z funduszu płac” (fragment ustawy o zwalczaniu nadużyć w wykorzystywaniu zwolnień lekarskich z czerwca 1958 r.).

Maszyna do pisania Optima M-16.
Zbiory ZUS, I Oddział w Poznaniu

Pracownik, któremu udowodniono wykorzystywanie zwolnienia lekarskiego niezgodnie z prawem (w celu uchylania się od pracy lub wykonywania w tym czasie innej działalności zarobkowej), tracił prawo do zasiłku chorobowego za cały okres niezdolności do pracy.

Dalsze zaostrenie tych przepisów wprowadzała nowelizacja tej ustawy (w 1968 r.) – pozbawiała ona prawa do zasiłku chorobowego osoby, których niezdolność do pracy spowodowana była nadużyciem alkoholu lub pobytem w izbie wytrzeźwień oraz rozmyślnym udziałem w bójce lub czynach gwałtu.

Demonstranci przed gmachem ZUS, u zbiegu ulic Dąbrowskiego i Mickiewicza w Poznaniu. Od rana demonstranci wchodziłi do budynku ZUS, agitując pracowników ubezpieczeń; część z nich przyłączyła się do pochodu. Około 9.30 manifestanci przed zamkiem wezwali do zniszczenia radiostacji na tym gmachu. Przypuszczono szturm, kilka osób przedostało się na dach, a stamtąd do radiostacji. Protestujący zrywali urządzenia zagłuszające, wyrzucali na ulicę części aparatury nadawczej i fragmenty anten, Poznań, 28 czerwca 1956 r.

Fot. Leszek Paprzycki, zbiory Wydawnictwa Miejskiego Poznania

Reaktywacja ZUS

Karta przebiegu ubezpieczenia				Spółka Bracka			
Zakład braci:	Kajmiana Anna			Nr ewid:	928		
Data przyjęcia:	5.11.45			Data zwoln:			
Nazwisko:	Bęła			Imię:	Jan		
Data urodz:	5.10.00			Miejsce urodz:	Poznań		
Stan rodzinny: samotny, żonaty, wdowiec, rozw.							
Zawr nazwisko:	L. B.			Imię:	Jędrzej		
Data urodz:	3.4.33			Data urodz:	1.1.08		
Rok 1947							
Miesiąc:	Zasiłek	Woj.	Chorob.	Miesiąc:	Zasiłek	Woj.	Chorob.
styczeń	2472	-	-	styczeń	2472	-	-
luty	6333	-	-	luty	6333	-	-
marzec	4422	-	-	marzec	4422	-	-
wrzesień	5522	-	-	wrzesień	5522	-	-
listopad	2222	-	-	listopad	2222	-	-
grudzień	4422	-	-	grudzień	4422	-	-
do przedłożenia	2222	-	-	do przedłożenia	2222	-	-

Karta przebiegu ubezpieczenia.
Zbiory ZUS, Oddział w Rybniku

Nowe zadania okazały się jednak zbyt trudne dla związkowców. Mimo oddelegowania wielu długoletnich pracowników Zakładu związki zawodowe nie poradziły sobie z obsługą ubezpieczeń społecznych. Również budżety zakładów pracy miały znaczne problemy ze zbilansowaniem się. Zmodyfikowany system okazał się niewydolny. **Dlatego ustawą**

z 13 kwietnia 1960 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych został przywrócony i podjął swoje zadania, zapewniając ciągłość ubezpieczeń i terminowo wypłacając świadczenia. Od tego momentu na czele Zakładu stał prezes. W 1960 r. na to stanowisko został mianowany Stefan Będkowski. Powołano 24 oddziały terenowe ZUS. Dla usprawnienia obsługi klientów utworzono także inspektoraty i punkty informacyjne. Przy Zakładzie i oddziałach powoła-

W połowie lat sześćdziesiątych XX w. ustawowe prawo do ograniczonych świadczeń chorobowych otrzymali rzemieślnicy. Obejmowały one bezpłatne świadczenia lecznicze oraz prawo do zasiłku pogrzebowego, natomiast za leki i środki opatrunkowe obowiązywała pełna odpłatność. W czerwcu 1972 r. ustawa ta została znówelizowana, a prawa rzemieślników wynikające z ubezpieczenia chorobowego rozszerzono o prawo do otrzymania protez. Na podstawie ustawy o ubezpieczeniu chorobowym rzemieślników wydano rozporządzenia Rady Ministrów, które dawały prawo do świadczeń (takich samych, z jakich korzystali rzemieślnicy) osobom prowadzącym lokale gastronomiczne, stacje benzynowe (na zasadzie umów-zleceń lub agencyjnej), właścicielom taksówek, uspołecznionych sklepów i księgarni oraz rybakom morskim i flisakom.

Zarządzenie prezesa ZUS w sprawie powołania oddziałów, 1960 r. Zbiory ZUS, Oddział w Sosnowcu

Zarządzenie Nr 1
Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
z dnia 16 maja 1960r.

Znak: So - 1/60

Na podstawie § 7 ust. 2 i § 8 Statutu Zakładu, nadanego Zarządzenia nr 71
Prezesa Rady Ministrów z dnia 13 maja 1960r. zarządza, co następuje:

1.1. Tworzy się Oddział Zakładu:

1. w Warszawie - dla m. st. Warszawy i woj. warszawskiego
2. w Bydgoszczy - dla woj. bydgoskiego
3. w Poznaniu - dla m. Poznania i woj. poznańskiego
4. w Łodzi - dla m. Łodzi i woj. łódzkiego
5. w Kielcach - dla woj. kieleckiego
6. w Lublinie - dla woj. lubelskiego
7. w Białymstoku - dla woj. białostockiego
8. w Olsztynie - dla woj. olsztyńskiego
9. w Gdańsku - dla woj. gdańskiego
10. w Słupsku - dla woj. koszalińskiego
11. w Szczecinie - dla woj. szczecińskiego
12. w Zielonej Górze - dla woj. zielonogórskiego
13. we Wrocławiu - dla m. Wrocławia i legnicy oraz powiatów: tolańskiego, legnickiego, oluskiego, milickiego, oleśnickiego, oławskiego, strzelińskiego, wrocławskiego, średzkiego, trzebnickiego, wrocławskiego, zgorzeleckiego, woj. wrocławskiego
14. w Wałbrzychu - dla m. Jeleniej Góry, Świdnicy i Wałbrzycha oraz powiatów: bystrzyckiego, dzierżoniowskiego, jeleniogórskiego, kłodzkiego, lwóweckiego, noworudskiego, świdnickiego, wałbrzyjskiego i ząbkowickiego - woj. wrocławskiego
15. w Opolu - dla woj. opolskiego
16. w Chorzowie - dla miast: Chorzowa, Katowic, Bytawic, Rudy Śl., Ślesianowic i Świętosławic - woj. katowickiego

no rady nadzorcze. Składały się one z przedstawicieli związków zawodowych (3/5 składu) i administracji państwowej (2/5 składu), a ich zadaniem było ocenianie działalności ZUS, roz-

patrywanie sprawozdań z jego działalności oraz opiniowanie projektów budżetu i kontrolowanie jego wykonania. Ponadto miały one charakter opiniodawczy.

Oficjalna propaganda kontra rzeczywistość

Pod koniec lat sześćdziesiątych XX w. rozpoczęto realizację zasadniczej reformy systemu emerytalnego połączonej z reformą finansowania świad-

czeń. Dla Zakładu oznaczało to m.in. konieczność bardzo szybkiego przeliczenia według nowych przepisów i wypłaty ponad 1,9 mln emerytur

Był to moment w historii PRL, w którym aktywna polityka społeczna i emerytalna miała wspomagać rozwój gospodarczy i społeczny kraju. Wiązało się to z przededefiniowaniem pojęcia starości: miał to być kolejny okres w życiu człowieka, a nie kres jego aktywności. Na poziomie zarządzania państwem przejście na emeryturę stawało się początkiem nowego etapu życia. Ten sposób myślenia pojawi się ponownie w kontekście reformy 1999 r. i idei wprowadzenia indywidualnych kont emerytalnych w ZUS oraz w debacie na temat podwyższenia wieku emerytalnego w 2012 r. Inna sprawa, że pod koniec lat sześćdziesiątych XX w. decydentom polityki społecznej zabrakło wyobraźni i nie zaproponowali oni rozwiązań, które w obliczu wejścia na rynek pokolenia powojennego wyżu demograficznego mogły pomóc w skumulowaniu środków, które mogłyby zostać wykorzystane w czasie demograficznej posuchy. Wprowadzenie np. dodatkowego oskładkowania pracy i odprowadzanie tych pieniędzy na fundusz rezerwy demograficznej w warunkach gospodarki socjalistycznej byłoby zapewne rozwiązaniem absolutnie wyjątkowym, ale czy całkowicie nierealnym? Na to pytanie nie znajdziemy odpowiedzi, odnotujemy tylko, że do powołania Funduszu Rezerwy Demograficznej doszło ostatecznie dopiero w 2002 r. Wróćmy jednak do 1968 r. i nowej ustawy emerytalno-rentowej. Zmiany wprowadzono w strukturze renty rodzinnej oraz w sposobie jej naliczania poszczególnym członkom rodziny. Rozszerzono krąg osób uprawnionych do jej otrzymania o ojczyma, macochę i przysposabiającego. Prawo do renty otrzymały też młode wdowy, które pozostawały na wyłącznym utrzymaniu męża oraz wychowywały dzieci do 16 roku życia, a pracującym obniżono wiek uprawniający do otrzymania tego świadczenia do 50 roku życia. Przedłużono okres wypłaty renty rodzinnej dzieciom uczącym się do 25 roku życia. Uchwalone wówczas przepisy obowiązują do dziś. Świadczą o dalekowzroczności ówczesnych decydentów, którzy mieli świadomość, że państwowy solidaryzm w ubezpieczeniach społecznych wiąże się z koniecznością zapewnienia opieki członkom rodziny po śmierci jedyne go lub głównego żywiciela.

ŚWIADCZENIA EMERYTALNO-RENTOWE

W 1968 r. wprowadzono ustawę regulującą świadczenia emerytalno-rentowe. **Dawna renta starcza została zastąpiona emeryturą**, a wiek starczy – wiekiem emerytalnym. Przy podwyżkach świadczeń przedkładano podnoszenie kwot emerytur nad podwyższanie rent i zasiłków. Do wymaganego stażu pracy wliczano okresy zaliczane do stażu rentowego, związane z wojną i okupacją. Niektórym grupom pracowników (pracownicy I kategorii zatrudnienia, kombatan ci, inwalidzi wojenni i wojskowi, inwalidzi po wypadkach i pracownicy artystyczni) obniżono wiek emerytalny.

Lp.	Nazwa	Lp.	Inspektorat	Staż	Lp.	Nazwa	Lp.	Nazwa	Lp.	Nazwa
1	Biuro ZUS	1	Inspektorat	1	1	Biuro ZUS	1	Biuro ZUS	1	Biuro ZUS
2	Biuro ZUS	2	Inspektorat	2	2	Biuro ZUS	2	Biuro ZUS	2	Biuro ZUS
3	Biuro ZUS	3	Inspektorat	3	3	Biuro ZUS	3	Biuro ZUS	3	Biuro ZUS
4	Biuro ZUS	4	Inspektorat	4	4	Biuro ZUS	4	Biuro ZUS	4	Biuro ZUS
5	Biuro ZUS	5	Inspektorat	5	5	Biuro ZUS	5	Biuro ZUS	5	Biuro ZUS
6	Biuro ZUS	6	Inspektorat	6	6	Biuro ZUS	6	Biuro ZUS	6	Biuro ZUS
7	Biuro ZUS	7	Inspektorat	7	7	Biuro ZUS	7	Biuro ZUS	7	Biuro ZUS
8	Biuro ZUS	8	Inspektorat	8	8	Biuro ZUS	8	Biuro ZUS	8	Biuro ZUS
9	Biuro ZUS	9	Inspektorat	9	9	Biuro ZUS	9	Biuro ZUS	9	Biuro ZUS
10	Biuro ZUS	10	Inspektorat	10	10	Biuro ZUS	10	Biuro ZUS	10	Biuro ZUS
11	Biuro ZUS	11	Inspektorat	11	11	Biuro ZUS	11	Biuro ZUS	11	Biuro ZUS

Struktura Oddziału ZUS w Zielonej Górze, 1971 r.

Zbiory ZUS, Oddział w Zielonej Górze

ZAKŁAD UBEPIECZEŃ SPOŁECZNYCH – ODDZIAŁ OBYWODOWY W GDAŃSKU

Na Konia pracodawcy

P. T.

W

ul.

KOMUNIKAT

Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział Obwodowy w Gdańsku (dawniej Ubezpieczalnia Społeczna) zawiadamia, że składki ubezpieczeniowe za służbę domową były obliczane co kwartał i składki płatnicze wysyłał ZUS jedynie dla zorientowania płatnika co do wysokości składek wymierzonych i stanu konta płatnika.

W myśl przepisów § 29 i § 31 Rozporządzenia Ministra Opieki Społecznej z dnia 28.12.1923 r. (Dz. U. R. P. Nr 103, poz. 818) składki ubezpieczeniowe winny być obliczane i wpłacane PRZEZ ZAKŁAD PRACY DO DNIA 10-GO KAŻDEGO MIESIĄCA ZA MIESIĄC UBIEGŁY NIE CZERKAJĄC NA NAKAZ PŁATNICZY.

Na podstawie powyższego przepisu i w oparciu o Dekret o egzekucji administracyjnej świadczeń pieniężnych z roku 1947 (Dz. U. R. P. Nr 21, poz. 84) ZUS POCZĄWŁYŻY OD DNIA 1 GRUDNIA 1950 r. nie będzie wysyłał więcej nakazów płatniczych ani też przypomnień o obowiązku zapłaty ubezpieczenia – rozstrzygniętej należności za każdy miesiąc, a będzie domagał się zapłaty bezpośrednio drogą egzekucyjną.

By umożliwić płatnikowi czasu i kosztów, ZUS postanowił wydać niniejszy komunikat z pouczeniem o sposobie obliczenia składek ubezpieczeniowych za służbę domową, stanowiąc: składka ubezpieczeniowa wynosi: 1/2 – 2% – opłat na akcję społeczną, 1/2 – 2% od brutto zarobków wypłacanych w gotówce i naturze.

Opłata socjalna chłowiec od 1 września 1950 r. 135 zł, za inwalidami i kołaczy po 0.66 zł.

Wartość pieniężna mieszkania z opłatami i świadczeń przysługujących w wysokości 10.50 zł.

Przypomina się jednocześnie, że najniższą podstawą wymiaru składek i świadczeń wynosi majątek mieszk. 150 – zł.

Dając powyższe pouczenie o obliczaniu składek, zobowiązanie się pracodawcy do samodzielnego obliczania składek ubezpieczeniowych i napłacenia jej w terminie do dnia 10-go każdego miesiąca za miesiąc ubiegły.

Składkę można wpłacić w kasie ZUS w Gdańsku przy ul. Wałowej 14b, w Ekspozyturze w Sopot, w kasie ZUS w Gdyni na konto NR 21-54300. Przekazy PKO w Gdyni na pocztę w Gdyni w wyżej wymienionych placówkach ZUS. Bliźniaki zaleca się, dalszy zapis można otrzymać w oddziale ZUS, gdzie służyć one będą jednocześnie jako deklaracja składek. PKO należy dokładnie wypełnić, gdyż służyć one będą jednocześnie jako deklaracja składek.

**Komunikat ZUS w Gdańsku
na temat pomocy domowej.**
Biblioteka Narodowa

Wiek emerytalny	Staż	
Kobiety	60	20
Mężczyźni	65	25

Opracowanie: Robert Marczak

i rent z różnych systemów emerytalnych.

Wszystkie te czynności miały wpływ na tworzenie warunków sprzyjających przechodzeniu na emerytu-

rę (zapewnienie w miarę godziwych warunków) i zwalnianiu miejsc pracy dla roczników powojennego wyżu demograficznego.

W latach 1958–1972 ubezpieczeniem chorobowym objęto wiele osób aktywnych zawodowo pozostających poza ramami stosunku pracy, np. chałupników. W ramach tego ubezpieczenia przysługiwało prawo do pomocy lekarskiej, a wyjątkowo także do świadczeń pieniężnych.

Ustawa z 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin obejmowała:

- pracowników – w razie osiągnięcia wieku emerytalnego lub inwalidztwa
- rodziny pracowników, emerytów i rencistów – w razie śmierci ich żywicieli

Świadczenia pieniężne	świadczenia w naturze
Emerytura	świadczenia lecznicze
Renta inwalidzka	świadczenia położnicze
Renta rodzinna	protezowanie
Dodatki do emerytury i rent	przysposobienie zawodowe
Zasiłek pogrzebowy	umieszczenie w domu rencistów

Tabela przeciętne dalsze trwanie życia patrz s. 67

Dekada propagandy sukcesu

Lata siedemdziesiąte XX w. kojarzone są, głównie za sprawą zachodnich kredytów i entuzjastycznych materiałów propagandowych, z poprawą sytuacji gospodarczej w Polsce. Względny dobrobyt początku tej dekady przełożył się także na ubezpieczenia społeczne. Nowelizacje ustawy emerytalnej z lat 1969–1974 dotyczyły podwyżek dla osób pobierających najniższe świadczenia. W 1975 r. wprowadzono możliwość wcześniejszego przechodzenia na emeryturę przez kobiety oraz inwalidów I i II grupy.

1 czerwca 1975 r. została przeprowadzona reforma administracyjna kraju.

Uroczystość otwarcia Trasy Łazienkowskiej w Warszawie (na zdjęciu I sekretarz KC PZPR Edward Gierek), 22 lipca 1974 r. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Wręczenie pracownikom ZUS dyplomów uznania i odznaczeń za długotrwałą pracę w dziedzinie ubezpieczeń społecznych z okazji 25-lecia działalności ubezpieczeń społecznych w PRL. Poznań, 22 lipca 1970 r.
Zbiory ZUS, I Oddział w Poznaniu

Trójstopniowy podział administracyjny (województwo – powiat – gmina) zastąpiono nowym, dwustopniowym (województwo – gmina). Obowiązywał on do 31 grudnia 1998 r. W wyniku reformy zlikwidowano 314 powiatów, a w miejsce 17 województw i pięciu miast wydzielonych (Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław i Poznań) wprowadzono nowy podział na 49 województw. Poza województwami

jednostkami administracyjnymi stopnia wojewódzkiego były także miasto stołeczne Warszawa oraz miasta: Kraków, Łódź i Wrocław. Reforma administracyjna wpłynęła również na strukturę ZUS – zostały utworzone nowe oddziały. Początkowo nowe jednostki podlegały (również finansowo) swoim oddziałom macierzystym, jednak stopniowo usamodzielniały się

Dyplom dla laureata pierwszego konkursu wiedzy zawodowej pracowników ZUS.

Zbiory ZUS, Oddział w Łodzi

Elektryczna maszyna do liczenia Ascota.

Zbiory ZUS, I Oddział w Poznaniu

Ulica Marszałkowska w Warszawie, 1973 r. Narodowe Archiwum Cyfrowe

ŚWIADCZENIA EMERYTALNO-RENTOWE

W 1977 r. wprowadzono zmiany wysokości świadczeń emerytalno-rentowych. Podwyższono kwoty najniższych świadczeń i dostosowano stawki procentowe rent do bezpodatkowego systemu płac. Ustalono też nowe stawki emerytur – wynosiły one od 90% od zarobków do 2000 zł i dodatkowo 40% od nadwyżki tej kwoty. W kolejnych latach wartość ta wzrastała aż do poziomu 55% w 1980 r. Jednak stale rosnące koszty utrzymania szybko zniwelowały efekty podwyżek świadczeń z lat 1975–1980.